

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 28 december 2023

Mål nr

B 7397-22

PARTER

Klagande

AK

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JEW

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Narkotikabrott m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2022-10-24 i mål B 2892-21

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på det sättet att påföljden bestäms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle strafftiden ha bestämts till fem månader.

AK ska genomgå behandling enligt den plan som har upprättats för henne och som hon den 27 oktober 2023 har åtagit sig att följa.

Vårdgivaren ska till Kriminalvården och åklagaren anmäla om AK allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt behandlingsplanen.

JEW ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av AK i Högsta domstolen med 7 380 kr. Av beloppet avser 5 904 kr arbete och 1 476 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

AK har yrkat att Högsta domstolen ska bestämma påföljden till skyddstillsyn med föreskrift om särskild behandlingsplan (kontraktsvård).

Enligt riksåklagaren finns det förutsättningar att bestämma påföljden till skyddstillsyn med kontraktsvård med ett alternativt fängelsestraff om fem månader.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. AK har vid ett tillfälle i augusti 2020 innehaft cirka 67 gram amfetamin och olovligen använt alprazolam, som är narkotika. Det har inte påståtts att amfetaminet var avsett för annat än eget bruk.

2. Tingsrätten och hovrätten har dömt AK för narkotikabrott och ringa narkotikabrott och bestämt påföljden till fängelse i fem månader. Hovrätten har konstaterat att det skett en påtaglig förbättring av AKs livssituation, men har ansett att det på grund av narkotikabrottets art och straffvärde saknas förutsättningar att bestämma annan påföljd än fängelse.
3. Under handläggningen i Högsta domstolen har det framkommit att AK har återfallit i narkotikamissbruk.
4. Av den personutredning som Högsta domstolen har hämtat in framgår vidare att AK har uppgett att hon kommit till insikt om att hon behöver mer omfattande behandlingsinsatser för att komma till rätta med sitt missbruk.
5. Som lämplig påföljd för AK har frivården mot denna bakgrund föreslagit skyddstillsyn med kontraktsvård. Den behandlingsplan som föreslås har en inriktning mot missbruk och kriminalitet. Den rymmer bland annat tolvstegsbehandling, stressreducerande behandlingsmetoder och program mot kriminalitet. Behandlingsinsatserna ska pågå under sammanlagt 13 månader. Under de första sju månaderna ska AK vara på ett behandlingshem med krav på aktivt deltagande i olika obligatoriska moment, regelbundna drogfrihetskontroller och särskilda restriktioner rörande ledigheter. Utslussning och eftervård genomförs därefter under sex månader.
6. AK har förklarat att hon är beredd att fullfölja vården och behandlingen enligt den för henne uppgjorda planen.

Frågan i målet

7. Målet i Högsta domstolen gäller frågan om det finns förutsättningar att bestämma påföljden till skyddstillsyn med kontraktsvård. Vid den

bedömningen aktualiseras framför allt frågan om det förhållandet att den planerade behandlingen kan framstå som mer ingripande än det alternativa fängelsestraffet hindrar att en sådan påföljd väljs.

Bestämmelser av betydelse för påföljdsvalet

8. Vid val av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. (Se 30 kap. 4 § brottsbalken.)

9. Narkotikabrott är av sådan art att fängelse i många fall följer på brottet. Om straffvärdet uppgår endast till några månader kan dock en inte frihetsberövande påföljd komma i fråga (se ”Andra mefedronden” NJA 2012 s. 650 p. 8–11 och ”Den livshotande sjukdomen” NJA 2021 s. 687 p. 18 och 19).

10. I de situationer då presumptionen mot fängelse är bruten och en skyddstillsyn inte är tillräckligt ingripande, så har rätten möjlighet att ändå bestämma påföljden till skyddstillsyn om det finns särskilda – eller i vissa fall alldeles särskilda – skäl för det. Sådana skäl kan finnas om en skyddstillsyn förenas med en föreskrift om kontraktsvård. Rätten kan nämligen som ett särskilt skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse beakta om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling som enligt en för henne eller honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten (se 30 kap. 9 § andra stycket 3).

Skyddstillsyn med kontraktsvård

11. En kontraktsvård enligt den nyss nämnda bestämmelsen utgör alltså en föreskrift vid skyddstillsyn. Som framgår av bestämmelsen förutsätter kontraktsvård att det finns en koppling mellan missbruket och den aktuella brottsligheten. Vidare är det ett krav att den tilltalade samtycker till att genomgå den planerade behandlingen.

12. Om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, ska rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut, om fängelse i stället hade valts som påföljd. I ett sådant fall ska det vidare i domen alltid beslutas en föreskrift om den behandlingsplan som den dömda har åtagit sig att följa. Det är också möjligt att ålägga den som ansvarar för behandlingen att anmäla till Kriminalvården och åklagaren, om den dömda allvarligt åsidosätter sina skyldigheter enligt planen. (Se 28 kap. 6 b §.)

13. Brottslighetens art tillmäts normalt inte någon avgörande betydelse vid bedömningen av om skyddstillsyn med kontraktsvård kan komma i fråga. Det kan också konstateras att många av de brott som begås av personer med missbruksproblem, exempelvis narkotikabrott och grovt rattfylleri, är sådana att brottslighetens art har betydelse för påföljdsvalet. (Jfr prop. 1986/87:106 s. 68 och Martin Borgeke och Mikael Forsgren, Att bestämma påföljd för brott, 4 uppl., 2021, s. 513.)

14. Skyddstillsyn med kontraktsvård kan vidare användas som alternativ till relativt långa fängelsestraff. Någon fixerad straffvärdegräns har inte angetts

men som utgångspunkt gäller att det inte är uteslutet att döma till kontraktsvård när det alternativa fängelsestraffet är upp mot två års fängelse, i undantagsfall också något längre. Med hänsyn till att en kontraktsvård kan utformas på många olika sätt, och att det som utgångspunkt krävs att den planerade behandlingen är tillräckligt ingripande i förhållande till brottslighetens allvar, måste det göras en jämförelse mellan brottsligheten och behandlingsplanens utformning i det enskilda fallet. (Jfr a. prop. s. 36, jfr även Martin Borgeke och Mikael Forsgren, a.a., s. 514 ff.)

15. En jämförelse mellan den planerade behandlingen och brottslighetens allvar kan ibland utfalla på så sätt att den planerade behandlingen inte är tillräckligt ingripande, varvid fängelse i regel får utdömas (jfr ”Den otillräckliga behandlingsplanen” NJA 2006 s. 212).

16. Någon gång kan den planerade behandlingen framstå som betydligt mer ingripande än det alternativa fängelsestraffet. En skyddstillsyn med kontraktsvård bör emellertid i princip inte väljas bort med hänvisning till att den är alltför ingripande. (Jfr Martin Borgeke och Mikael Forsgren, a.a., s. 515 f.)

17. För ett sådant synsätt talar framför allt det förhållandet att den tilltalade själv har uttryckt en vilja att genomgå behandlingen, men också att ett annat synsätt skulle leda till att ett fängelsestraff måste dömas ut i dessa situationer, vilket inte ligger i linje med den grundläggande utgångspunkten att fängelse ska väljas i sista hand (se p. 8).

Bedömningen i detta fall

18. AK har gjort sig skyldig till narkotikabrott och ringa narkotikabrott. Högsta domstolen gör ingen annan bedömning än hovrätten när det gäller straffmätningen avseende brotten. Brottslighetens art talar med styrka för att påföljden ska bestämmas till ett fängelsestraff.

19. Av utredningen framgår emellertid att AK har en långvarig missbruksproblematik som kräver kvalificerad behandling. Som lämplig påföljd för henne har frivården mot denna bakgrund föreslagit skyddstillsyn med kontraktsvård.

20. Det är uppenbart att det är missbruket som har föranlett brottsligheten. AK har samtyckt till behandlingsplanen och de insatser som föreslås i den särskilda behandlingsplanen kan anordnas i samband med verkställigheten.

21. Insatserna framstår vidare som lämpliga för att tillgodose AKs vårdbehov och de är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens allvar.

22. De insatser som föreslås för AK är visserligen tidsmässigt mer ingripande än ett fängelsestraff utmätt efter brottslighetens straffvärde – det är fråga om en behandlingstid om sammanlagt 13 månader av vilka sju med institutionsplacering – men behandlingens omfattning och utformning innebär inte något hinder mot att välja skyddstillsyn med kontraktsvård. Det finns inte heller något annat hinder mot att döma till den påföljden.

23. AK ska alltså dömas till skyddstillsyn med kontraktsvård. Eftersom den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn ska det i domslutet anges hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut, om fängelse i stället hade valts som påföljd. Detta alternativstraff

bör bestämmas i enlighet med straffvärdet. Vårdgivaren ska till Kriminalvården och åklagaren anmäla om AK allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt behandlingsplanen.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund (referent), Petter Asp, Stefan Reimer och Christine Lager
Föredragande har varit justitiesekreteraren Anton Dahllöf